

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

3. Маслюк О. Інноваційні технології – ефективний засіб формування читацької компетентності учня / О. Маслюк // Всесвітня література. – 2010. – №2. – С. 21-30.
4. Овчарук О. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / О. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
5. Пометун О. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Н. Пирожко. – К. : АПН, 2002. – 134 с.
6. Сафарян С. Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти / С. Сафарян // Всесвітня література. – 2008. – №10. – С. 14-19.

Сергєєва Т. П.*

МОРАЛЬНІСТЬ І ДУХОВНІСТЬ – ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються теоретичні і методичні засади морально-духовного виховання учнів, особливості організації виховної роботи в школі нового типу.

Сьогодні перед суспільством та освітою стоїть важлива проблема морально-духовного розвитку особистості громадянина, який максимально акумулює в собі національні риси та самобутність українського народу. Вона обумовлюється декількома об'єктивними причинами, які мають місце в підлітковому середовищі, а саме:

- вплив англійської та російської мов роблять спілкування молоді невідомим;
- європейська та азіатська культури заповнили культурну сферу (мода на одяг, танці, поведінка тощо);
- школярі недостатньо знають історію України, не усвідомлюють ціннісну сутність народного календаря; забута споконвічна виховна народна мораль.

Таким чином духовні чесноти українського народу втрачають свою дієвість; руйнуються традиційні для українців цінності, які гармонізують відносини людини з суспільством, натомість пропагуються аморальні засоби для досягнення матеріального життєвого успіху. Дитяча душа сьогодні потребує терплячої, тривалої, доброзичливої опіки. Побудувати храм у людській душі значно важче, ніж спорудити його з цегли.

Формування духовності, моральності як провідних якостей особистості – велике і складне завдання сучасного суспільства, у якому школа не може стояти осторонь. Особливої актуальності ця справа набуває сьогодні, коли проблеми морально-духовного, соціально-економічного та політичного розвитку нашої країни в попередні роки знівельовали моральний світ особистості. Освітня діяльність має формувати особистість, яка не повинна втратити свою індивідуальність, глибоке відчуття єдності з народом, повагу до його духовних, моральних та

* © Сергєєва Т. П.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

культурних надбань. Адже незалежно від національності та світогляду, учень має знати своє духовне коріння української нації, традиційні духовні, моральні і культурні цінності, духовну культуру, що сприятиме консолідації українського народу, вихованню поваги один одного.

Метою статті є розгляд особливостей виховної системи школи нового типу – гімназії, спрямованої на морально-духовне становлення школярів.

У концептуальних засадах програми «Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів» зазначено, що філософія та методологія освіти виконують важливу роль у справі формування ввідомості молодого покоління. Та для різнобічного і гармонійного розвитку зростаючої особистості потрібно, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому осмисленні дійсності, а й на духовних, моральних, культурних цінностях українського народу.

Тому педагогічний колектив Цюрупинської гімназії працює над формуванням і розвитком високоморальних і духовних якостей гімназистів. Конкретна мета роботи педагогів в межах системи національного виховання полягає у формуванні особистості з глибоким відчуттям своїх коренів, роду, родини, народу; у розвитку кращих рис дитини, що спираються на принципи природо відповідності та культуровідповідності; у пробудженні інтересу та прищепленні глибокої любові до рідної мови, літератури, історії, поваги до символів, традицій та звичаїв українців. Звідси мета національного виховання гімназистів конкретизується через систему виховних завдань:

- формування національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розвитку держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, культури та історії рідного краю;
- формування мовної культури, оволодіння українського мовою;
- виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування в неї власної світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі; правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродійностей;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю.

Серед основних принципів виховання на першому місці – принцип національної спрямованості. Цей принцип реалізується через такий компонент системи цінностей, як «ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави», що виявляється

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

насамперед у національній свідомості. Національна свідомість – це особиста ідентифікація із своєю нацією, віра в духовні сили та майбутнє; воля до праці на користь народу; усвідомлення моральних та культурних цінностей; знання історії, звичаїв, обрядів, символіки; система вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією. Окремим із атрибутів національної свідомості є національна ідея, духовний феномен, поштовх до практичної діяльності, до відповідності ідеалам Добра, Правди, Свободи: до розвитку індивідуальних здібностей молоді, її самореалізації, до відчуття відповідальності за природу (спираючись на педагогіку народного календаря); формування екологічної культури, гармонійних відносин людини і природи.

Засобами національного виховання в гімназії є народна мораль, рідна мова, національні традиції, звичаї, обряди, родинне виховання, національне мистецтво, історія України, природа рідного краю, українознавство, народний календар. Адже українці здавна поцінювали такі риси, як працьовитість, повага до старших і до жінок, чесність і порядність тощо. Але найбільше, зазначає М. Г. Стельмахович, українці піклувалися про плекання духовності, про моральне здоров'я і духовний розвиток дитини, тобто світоглядно-морально-етичного внутрішнього світу, оскільки розуміння дитиною сутності, норм і принципів моралі сприяє виробленню моральних думок і критеріїв оцінки своїх і чужих вчинків на основі моральних понять, оцінок, помислів і досвіду поведінки формуються моральні переконання, які зумовлюють вчинки особистості [4]. У той же час учений зауважує, що духовну порожнечу, у якій опинився український народ, слід заповнювати не будь-яким духом, а лише добрим, тобто народним, святим. Тому й педагогічна сутність духовності полягає у вихованні дітей на засадах народної моралі, обізнаності з релігійною культурою, шанобливим ставленням до неї.

Як зверненість людини до найвищих цінностей – до ідеалу, як свідоме устремління людини до самовдосконалення, наближення свого життя до цього ідеалу, тобто «одухотворення» розглядають категорію духовності А. Гусейнов і Р. Апресян [4]. У свою чергу І. Бех визначає духовність як фундаментальне надбання людини, у якому акумулюються культурні надбання людства [3]. Саме в системі культури, у науці, мистецтві, релігії, моралі, праві закладено багатство цінностей, які використовують особистість для саморозвитку і самовдосконалення. Активно долучаючись до світу культури, вона й здобуває духовність як вищий вияв людяності.

Духовність у прямому її розумінні не приписується індивідууму ззовні; вона «виростає» зсередини разом з особистісним «Я» людини, а часто навіть випереджає його формування та виражається лише в суспільно важливих прагненнях. Самооцінкою духовності є совість. Трактуювання духовності як

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ознаки переходу людини у світ цінностей переплітається з її філософсько-етичним розумінням. З точки зору етики, призначення духовності полягає в тому, щоб скерувати життєдіяльність людини в моральний вимір. Український філософ А. Крамський визначає духовність як здатність особистості розбудовувати себе в напрямі вищих ціннісних інстанцій, указуючи, що духовність є змістом та взаємозв'язком поняття духовності й моралі [4].

Як соціальне явище, духовність є продуктом і основою культури, виявом людського в людині, що підносить її над фізіологічними потребами, егоїстичним розрахунком і раціональною рефлексією. У цьому розумінні духовність співвідноситься з потребою пізнання світу, себе, сенсу і призначення власного життя. Як соціальна категорія, духовність є найважливішим чинником розвитку цивілізації.

Вихідним положенням системи виховання морально-духовних якостей особистості, особливо підлітка, виступає національний ідеал, який виконує інтегруючу ціннісно-орієнтаційну функцію. У педагогіці проблема духовності розглядається як специфічна наукова і практична діяльність, спрямована на духовний розвиток, моральне самовдосконалення, виховання і самовиховання, засвоєння соціального досвіду, збагачення соціальних передумов розвитку і саморозвитку підростаючого покоління. Іншими словами можна сказати, що педагогіка духовності – це теорія і практика організації взаємодії членів суспільства, їх діяльності, яка створює духовні передумови розвитку і суспільства в цілому, і кожного окремого його члена.

Відродження духовності пов'язане з поверненням до традиційних духовних цінностей, на яких зростає культура в нашій державі. Так, І. Бех зазначає, що людське морально-духовні цінності є найвищими життєвими цінностями, які зумовлюють всі останні цінності суспільства: економічні, ідеологічні, політичні тощо [2]. Аналізуючи духовні цінності з позиції християнського світогляду, учений наголошує, що вони визначають ставлення людини до вищого світу, до Бога, а через нього – ставлення до інших людей. У цьому зв'язку головними цінностями виступають віра, надія і любов. Неприйняття духовних цінностей – це не тільки відсутність любові до Бога, а й певний вибір, надання переваги собі, зосередження почуттів на власному «Я». Так, В. Оржеховська пропонує чотири ступеня визначення духовності. Перший ступінь духовності складають цінності людського серця, спрямовані на зовнішній світ. Другий ступінь – це розуміння людиною сенсу життя; третій ступінь духовності – особиста відповідь людини на вічні запитання: що є добро і зло, істина і краса та інші. Четвертий ступінь духовності розуміється як унікальність внутрішнього світу людини [6].

На думку А. Богуш, духовність є своєрідним інтелектуально-чуттєвим, емоційним станом особистості, що існує на позитивному тлі поведінки і діяльності людини, характеризуючи

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

її цілісності, як особистості. Трактування духовності як інтегрованого поняття, на думку вченої, обов'язково повинно обіймати його світське і релігійне розуміння [6].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає нам змогу констатувати, що духовність у світському розумінні – це зосередженість на моральній культурі людства, своєрідний інтелектуально-чуттєво-емоційний стан, психічна якість людини, здатність особистості до вдосконалення і самовдосконалення через засвоєння духовних цінностей культури. Духовність у релігійному розумінні – це глибинна сутність людини як родової істоти, духовне відродження духу в людині після її особистої зустрічі з Богом, обожектєвність. У такому розумінні виховання духовності можливе через знайомство з основами релігії, зокрема, з християнством і християнською мораллю. Таким чином, поняття «духовність» вимагає своєрідного поєднання наукових і релігійних, естетичних і моральних точок зору. Виявлення духовності неможливе без огляду на раціональний та ірраціональний моменти в її розвитку й існуванні.

Сучасні вчені М. Білова, К. Десятник, Д. Левчук, О. Потаковська, І. Соловцова підходять до морально-духовного виховання з точки зору культурології, тобто виховання людини засобами науки, мистецтва, мови, народних традицій, звичаїв, етики [7].

На нашу думку, морально-етичне виховання слід розглядати як процес розвитку й саморозвитку особистості через залучення загальнолюдських цінностей, високих моральних ідеалів, втілення зразків високоморальної поведінки в досвіді індивіда. Виходячи з цього, процес морально-етичного виховання передбачає: ознайомлення вихованців зі змістом культурних цінностей; навчання робити вільний вибір та брати на себе відповідальність; створення виховного середовища добра через любов і довіру; формування вміння співвідносити свої вчинки з християнською етикою (добре – погане); керування в житті власним сумлінням, бажанням і вмінням виправляти помилки; участь у добродійній діяльності; створення умов для самовиховання.

Як показник процесу морально-етичного виховання ми розглядаємо педагогічний феномен – морально-етичну спрямованість. У педагогіці під соціальною спрямованістю особистості розуміється така її характеристика, яка відображає стремління індивіда до участі в суспільному житті, його сприйняття різних сфер життєдіяльності суспільства, а також сукупність особистісних ставлень, психологічних особливостей, певних якостей особистості. Для нас представляє інтерес розуміння терміну «морально-духовна спрямованість» О. Вишневським, який трактує її як готовність до вибору, що супроводжується напруженістю і ваганням [1]. Учений наголошує, що людина завжди і все життя виховується на ґрунті власного вибору. Таким чином, можна стверджувати, що морально-духовна спрямова-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ність характеризує особистість з точки зору способу і характеру взаємовідносин індивіда з певною дійсністю і передбачає усвідомлене ставлення його до цієї дійсності.

Проявом морально-духовної спрямованості особистості є її ставлення до суспільства, до дійсності, до себе, до інших людей. Показниками морально-духовного становлення особистості є знання про моральні й духовні цінності; уміння керуватись у житті вищими духовно-моральними принципами, наявність ідеалу; усталеність вияву моральних якостей; здатність вільно робити свій вибір; турботливість та добродійна поведінка, спрямована на благо інших; наполегливість у самовихованні.

Основні форми роботи, які сприяють формуванню основних національних та загальнолюдських цінностей – це уроки моральності, уроки духовності, акції милосердя, дискусії, відверті розмови, години спілкування, бесіди, тренінги. Повноцінний морально-етичний розвиток учнів не може забезпечуватися введенням одного-двох спеціальних предметів, наприклад, етики. У цей процес повинні включатися навчальні предмети як гуманітарного, так і природничого циклів. Зокрема, виховні години в початковій школі: «Чарівні слова», «Бал ввічливості», «Учимося жити добрими людьми», «У країні добрих і ввічливих людей», «У королівстві ввічливості»; створення культурологічних проєктів: «Дерево мого роду» (1 кл.), «Моя родина в історії України» (2 кл.), «Таланти моєї родини» (3 кл.), «Літопис класу» (4 кл.).

В основній школі відбувається усвідомлення цінностей соціального спілкування (5-7 клас); засвоєння сімейних, родинних та суспільних цінностей. Години спілкування: «Добро-тою себе вимірйай», «Поспішайте творити добро», «Ти серед людей і люди навколо тебе», «Толерантність: що це?», родинні свята, зустрічі з цікавими людьми.

Юнацький вік вирізняється сформованістю соціально-комунікативних компетенцій, єдністю моральної свідомості та поведінки; готовністю до моральних вчинків на засадах гуманного ставлення до людей та добродійної діяльності, вільним моральним вибором; реалізацією активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції, пріоритетами подружнього життя, збереженням і примноженням сімейних традицій, забезпеченням єдності поколінь [2]. Орієнтовні години спілкування: «Любов'ю дорожити вмійте», «Цінності моєї родини», «Моральний ідеал і його місце в житті людини», «Моральні основи родини», «Духовні скарби народу», «Найстрашніші втрати-духовні», «Мистецтво жити гідно», «Що таке совість?», «Милосердя в нашому житті». КВК на тему: «Жінка – одвічна загадка природи». Засідання в клубі «Дебати» на теми: «Дух закону має бути вищим за букву закону», «Права молоді в Україні порушуються», «Реклама є неетичною», «Сім'я важливіше за кар'єру», «У нас краще життя, ніж у наших предків».

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Отже, відродження духовності - це надійна дорога оздоровлення нації та запорука становлення державності. Через добротність, творення добра розвиваємо любов не тільки до Бога, ближнього, а також до нації, України, родини. А любов збагачує душу і є справжньою чеснотою, вона завжди жертвна і веде до доброго вчинку. Творення добра в кожній сфері життєдіяльності людини сприяє розвитку добрих почуттів і позбавляє вихованця егоїстичних нахилів. З упевненістю можна стверджувати, що ми належимо дневі, будемо тверді, зодягнувшись в броню віри і любові; та в шолом надії на спасіння.

Література:

1. Арчибасова Т. Ю. Інноваційні підходи до формування духовності дітей і підлітків // Виховна робота в школі. – 2012. – № 5(90). – С. 21–24.
2. Волин О. В. Національне виховання – невід’ємна складова гармонійного розвитку особистості /О. В. Волик // Виховна робота в школі. – 2012. – №4(89).
3. Зякун Т. Особливості формування національної свідомості молоді на сучасному етапі державотворення / Т. Зякун // Рідна школа. – 2006. – №5. – С. 19–23.
4. Кондик О. Сучасний погляд на національне виховання / О. Кондик // Директор школи України. – 2007. – №12. – С. 30–34.
5. Кузя В. Г. [та ін.]Основи національного виховання / В. Г. Кузя. – К., 1983. – С. 108–134.
6. Петренко О. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді / О. Петренко // Позакласний час. – 2005. – №3–4. – С. 18–21.
7. Руденко О. Система національного виховання. Шляхи та засоби реалізації / О. Руденко // Директор школи. – 2005. – №20. – С. 18–21.

Фролова В. І.*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У СУЧАСНОМУ ЛІЦЕЇ

У статті проаналізовано особливості формування моральних якостей учнів ліцею, описано методи та форми морального виховання підростаючого покоління.

Головним завданням сучасної освіти у XXI столітті є виховання гуманної особистості, яка б могла взаємодіяти з оточуючим середовищем на основі взаєморозуміння й співробітництва. Сучасна соціально-політична ситуація в Україні підвищує вимоги до виховання особистості, формування в неї системи ціннісних орієнтацій та духовно-моральних рис. Основними якостями такої особистості є доброта, щедрість, дружельюбність, відповідальність, щирість, почуття власної гідності. Відповідно до цього, зростає роль морального виховання в сучасній системі освіти. Традиційно виховання в Україні спрямо-

* © Фролова В. І.